

Kalbėjimas su tėvais tarmiškai ir gyventojų požiūris į tarmes Žemaitijos miestuose (kiekybinė analizė)

Regina Kliukienė

Vilniaus universitetas

regina.kliukiene@flf.vu.lt

Anotacija

Šiuo metu randasi vis daugiau tyrimų, skirtų Lietuvos miestų ir miestelių kalbinei situacijai analizuoti. Išskirtinis dėmesys skiriamas kalbinių atmainų pasirinkimo klausimams, tarmių vartojimo privačiame ir viešajame gyvenime tendencijoms, tarminio kalbėjimo ir bendrinės kalbos sąsajoms tirti. Čia naudojamosi 2010–2012 metais Vilniaus universiteto kartu su Vytauto Didžiojo universitetu ir Lietuvių kalbos institutu vykdyto projekto „Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis: miestai ir miesteliai“ (projekto rėmėjai – Lietuvos valstybinis mokslo fondas ir Lietuvos mokslo taryba, sutarties nr. LIT-2-18, vadovė M. Ramonienė) tyrimų medžiaga ir kiekybiniais duomenimis, taip pat šiuo pagrindu Viktorijos Baranauskienės sudarytais žemėlapiais (2013).

Straipsnyje išsamiau analizuojama Žemaitijos regiono miestų gyventojų vartojamos tarmės kalbant su tėvais, aptariami Mažosios Lietuvos miestų Klaipėdos, Neringos ir Šilutės tarmės vartojimo ypatumai, taip pat gyventojų nuomonė apie įprasčiausią, vertingiausią, prestižiškiausią tarmę ir jaunimo skatinimą kalbėti tarmiškai. Gauti kiekybiniai duomenys iliustruojami grafiškai ir žemėlapiais.

Kiekybinės apklausos duomenimis, skiriasi mišriųjų ir grynujų Žemaitijos regiono miestų tarmių vartojimas kalbant su tėvais: žemaičių tarmė dominuoja daugelyje grynujų Žemaitijos miestų – Plungėje, Rietave, Telšiuose, Gargžduose, Šilalėje, Skuode. Šių miestų gyventojai taip pat palankiau nusiteikę žemaičių tarmės atžvilgiu – dauguma skatintų jaunimą mokytis ir kalbėti tarmiškai, bet mažesnis procentas iš jų laiko žemaičių tarmę gražiausia. Mišriuosiuose Žemaitijos regiono miestuose (čia vartojama ir aukštaičių, ir žemaičių tarmė) – Šiauliuose, Kuršėnuose, Šilutėje – vos 1–5 proc. su tėvais šneka žemaitiškai, užtat čia žemaičių tarmė laikoma ir įprasčiausia, ir gražiausia.

Raktažodžiai: tarmė, vartojimas, kalbinės nuostatos, kiekybinė analizė, sociolingvistika.

Keywords: dialect, usage, language attitudes, quantitative analysis, sociolinguistics.

1. Įvadinės pastabos

Kliukienė, R. Kalbėjimas su tėvais tarmiškai ir gyventojų požiūris į tarmės Žemaitijos miestuose (kiekybinė analizė). *Taikomoji kalbotyra* 2014 (5). www.taikomojikalbotyra.lt

Šiuo metu randasi vis daugiau tyrimų, skirtų Lietuvos miestų ir miestelių kalbinei situacijai analizuoti (plg. Ramonienė et al. 2010). Išskirtinis dėmesys skiriamas kalbinių atmainų pasirinkimo klausimams, tarmių vartojimo privačiame ir viešajame gyvenime tendencijoms, tarminio kalbėjimo ir bendrinės kalbos sąsajoms tirti (Ramonienė 2010; Ramonienė 2006; Aliūkaitė 2007, 2011; Kalėdienė 2009). Čia naudojamosi 2010–2012 metais Vilniaus universiteto kartu su Vytauto Didžiojo universitetu ir Lietuvių kalbos institutu vykdyto projekto „Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis: miestai ir miesteliai“ (projekto rėmėjai – Lietuvos valstybinis mokslo fondas ir Lietuvos mokslo taryba, sutarties nr. LIT-2-18, vadovė M. Ramonienė) „tyrimų medžiaga ir kiekybiniais duomenimis (išsamiau apie tyrimo metodologiją, apklausos atlikėjus, respondentų tikslines grupes, duomenų reprezentatyvumą, kiekybinės apklausos pagrindu Viktorijos Baranauskienės parengtus žemėlapius ir regioninės analizės pasirinkimo būdus žr. Ramonienė 2013: 10–17).

Šio tyrimo tikslas – išanalizuoti kiekybinės apklausos rezultatus, išsiaiškinti miestų gyventojų tiesiogiai pareikštą nuomonę dėl tarmių vartojimo ir dėl požiūrio į jas.

Straipsnyje išsamiau analizuojama Žemaitijos regiono miestų (plg. 2013: 23A ir 23B žemėlapius: *Apklaustų miestų gyventojų ir mokačių kalbėti tarmiškai dalis ir Apklaustų gyventojų tarmių vartojimas kalbant su tėvais ir tarminių regionų rajonavimas*) gyventojų vartojamos tarmės kalbant su tėvais, aptariamai Mažosios Lietuvos miestų Klaipėdos, Neringos ir Šilutės tarmės vartojimo ypatumai, taip pat gyventojų nuomonė apie įprasčiausią, vertingiausią, gražiausią tarmę ir jaunimo skatinimą kalbėti tarmiškai. Kalbinės nuostatos, kaip teigia daugelis autorių (plg. Edwards 2006: 329; Coupland 1991; Garret 2010: 23–29; Ladegaard 2000; Ramonienė 2006: 137 t.t.) gali paaiškinti kalbinį elgesį, lemiantį kalbinį pasirinkimą. Kokie kalbiniai pokyčiai vyksta Žemaitijos regiono miestuose, ar gimtoji tarmė yra dominuojanti namų aplinkoje, o gal esama ženklų, kad dažniau renkama kalbėti ne tarmiškai, bandoma atsakyti analizuojant kiekybinės apklausos rezultatus. Žemaitijos regionas (kaip ir kiti regionai) išskirtas naudojantis Etninės globos tarybos prie Lietuvos Respublikos Seimo patvirtinta etnografinių regionų žemėlapiu, turinčiu oficialų statusą (Etninės kultūros globos taryba et al. 2003) ir šiuo skirstymu paremtais kiekybinės apklausos duomenimis. Žemaitijos regione rūpimais klausimais buvo apklausti 764 gyventojai. Gauti kiekybiniai duomenys iliustruojami žemėlapiais, pateikiami lentelėse.

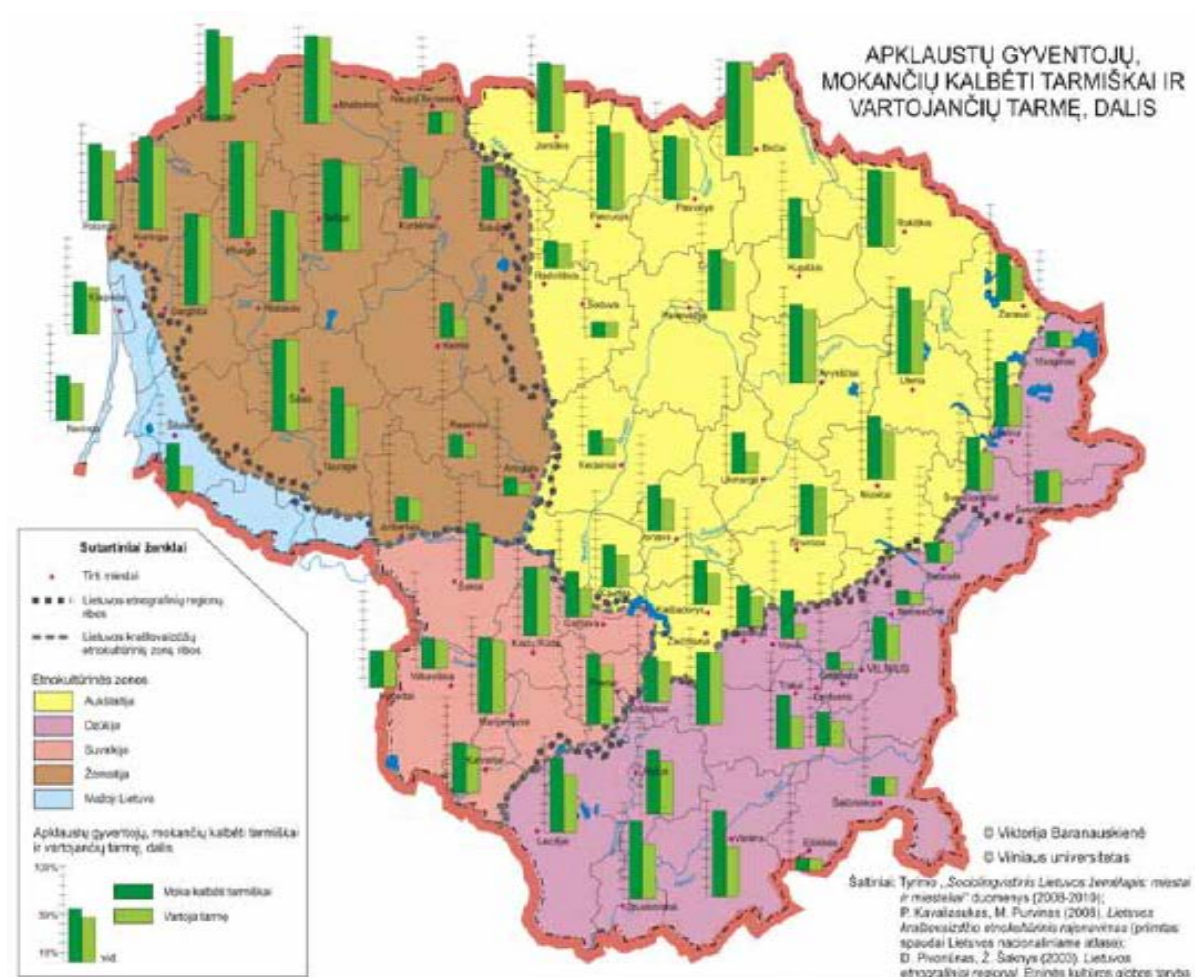
Mokslininkų teigimu, kalbinių reiškinių nykimas ar supanašėjimas su kitomis tarmėmis ir kalbomis sąlygoja tarmių ploto pasikeitimus, šiuo atveju ne žemaičių naudai (apie žemaičių dialekto traukimą žr. Bukantis 1994; 2002: 12; Kalnius 2012: 324). Kalbinis tokio elgesio rezultatas yra arba visiškai „nužemaitėjimas“, arba pasirinkimas kalbėti pusiau tarmine kalba. Žemaitijoje, kurios žmonės neretai turi prisitaikyti, iš dalies atsisakyti tarmiškumo dėl socialinės padėties ir kitų dalykų, todėl vis dažniau pasirenkama „maišyta“ kalba, kuri, pasak A. Pupkio, yra netekusi ryškiausių savo tarmės ypatybių, bet išsaugojusi tarminį fonetikos, prozodijos ir gramatikos pagrindą (plg. Pupkis, 2005: 10). Žemaitijos respondentų ne kartą tokia kalba buvo šitaip apibūdinama: „matyt, vat ta

Kliukienė, R. Kalbėjimas su tėvais tarmiškai ir gyventojų požiūris į tarmes Žemaitijos miestuose (kiekybinė analizė). *Taikomoji kalbotyra* 2014 (5). www.taikomojikalbotyra.lt

kalba labai stipriai susiliejo, pradėjo nykti tarp vaikų“; „susilieja viskas į vieną, į makalą susidaro“. Besiformuojančios ar jau susiformavusios pusiau tarminės kalbos ypatybių tyrimas yra labai įdomus reiškinys ir galėtų būti kitas naujų darbų ir sumanymų įgyvendinimo etapas.

Šiuo etapu įmanoma tik kiekybinė analizė, kurios rezultatai lygintini su gerokai anksčiau – 2002 metais P. Kalniaus atlikta apklausa ir jo daromomis išvadomis, kad skirtingų Žemaitijos miestų gyventojai skiriasi pagal tarmės ir bendrinės kalbos vartojimo dažnumą ir kad tai susiję su miestų atstumu iki Aukštaitijos ir kultūrine įvairove pasižyminčių didžiųjų miestų (Kalnius 2012: 331). Minėtos apklausos rezultatai rodo, kad visų pirma toliau esantis Skuodas yra to patvirtinimas – tarmiškai bendraujama, pasak P. Kalniaus, ne tik šeimoje, su artimaisiais ir pažįstamais, bet ir formalioje aplinkoje. Visai skirtinga elgsena fiksuojama Kelmės rajone ir Raseinių rajono vakariniame pakraštyje, kur žemaičių tarmė besanti vien „virtuvės, namų kalba“ (plg. Kalnius 2012: 332), o Šilalės ir Tauragės rajonai galį būti laikomi vidutiniško žemaičių tarmės vartojimo rajonais – čia žemaičių tarmė išlikusi ne tik namų aplinkoje, bet ir pusiau viešose vietose (žr. ten pat, 333).

Žemaitijos miestų kiekybinės apklausos, prabėgus dešimčiai metų po P. Kalniaus tyrimo, rezultatai yra panašūs, nors Skuodas, palyginti su 2002 m. P. Kalniaus apklausos rezultatais, jau nebėra stipriausias žemaičių tarmės pozicijas išlaikęs miestas. Kaip rodo 2012 metų visų Žemaitijos miestų kiekybinės analizės duomenys, moka ir aktyviai vartojančių žemaičių tarmę santykis išlaikytas Naujojoje Akmenėje, Plungėje ir Šilutėje. Didžiausias moka ir aktyviai vartojančių žemaičių tarmę respondentų gyvena etnografinio regiono branduolyje (plg. Petrusis 2005) (žr. 1 pav. = 2013: 23B), o šimtu procentų moka tarmę ir aktyviai kalba tik Plungėje.

1 pav. Apklaustieji miestų gyventojai, mokantys ir kalbantys tarmiškai

2. Tarmės, vartojamos kalbant su tėvais

Kaip sakyta, norėta atlikti išsamesnę ir nuoseklesnę analizę tarmės vartojimo su tėvais požiūriu, nes visų pirma, tarmiškai išmokstama iš tėvų, o antra, tai atspindi žmonių priklausymą tai pačiai regioninei grupei (plg. Kalnius 2012:127). Analizuojant kalbėjimą su tėvais įsitikinta, kad ne visuose Žemaitijos miestuose vienodai pasireiškia gyventojų etnografinė savimonė, kuri reiškia per kalbą. Vienuose gimtąja tarme kalbama su tėvais ir bendraujama su pačiais artimiausiais žmonėmis labai aktyviai, kituose atvirkščiai – gana pasyviai. Žemaitijos miestų duomenys apie tarmių vartojimą kalbant su tėvais matyti iš 1 lentelės (žr. 1 lent.). Atkreiptinas dėmesys į tai, kad šiame straipsnyje, kaip ir kolektyvinėje monografijoje (Ramonienė 2013: 75 t.t.; 125 t.t.; 91 t.t.), aptariamas etnografiniuose regionuose dominuojančių aukštaičių, dzūkų, suvalkiečių ir žemaičių tarmių vartojimas (plg. įprastą tarmių klasifikaciją Girdenis ir Zinkevičius 1966; 2000).

1 lentelė. Tarmės vartojimas kalbant su tėvais

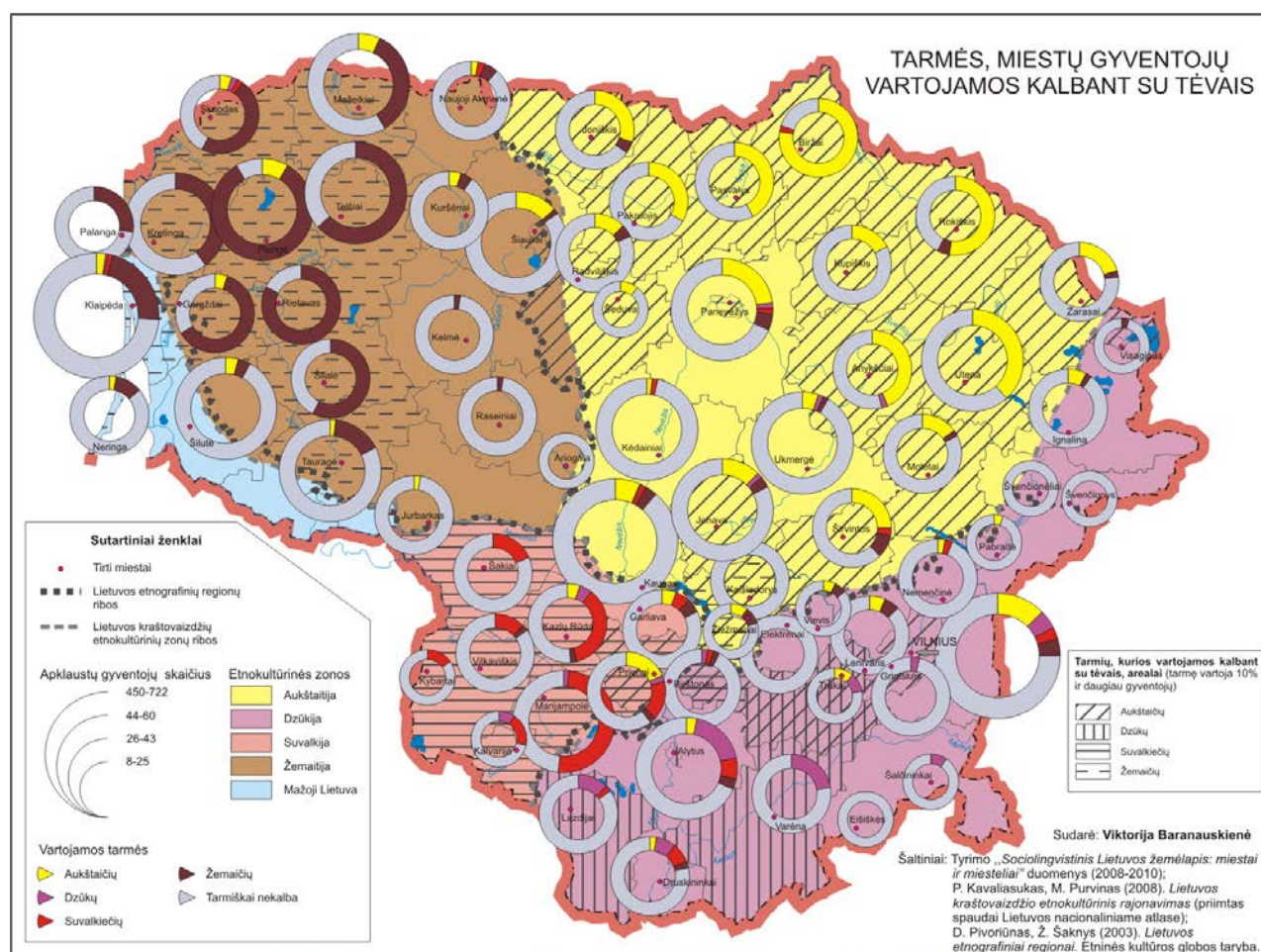
Miestai	Žemaičių tarmė, proc.	Nekalba tarmiškai, proc.	Aukštaičių tarmė, proc.	Dzūkų tarmė, proc.	Suvalkiečių tarmė, proc.
Plungė	83,33	8,33	8,33	0	0
Rietavas	82,50	17,50	0	0	0
Telšiai	63,33	36,67	0	0	0
Gargždai	61,54	33,33	5,13	0	0
Šilalė	57,50	42,50	0	0	0
Skuodas	47,50	42,50	5,00	2,50	2,50
Kretinga	40,00	60,00	0	0	0
Mažeikiai	34,48	58,62	6,90	0	0
Palanga	27,50	72,50	0	0	0
Klaipėda	21,73	74,04	2,41	0,60	1,21
Tauragė	15,79	82,46	1,75	0	0
Neringa	11,11	86,11	2,78	0	0
N. Akmenė	5,71	88,57	2,86	0	2,86
Kuršėnai	5,00	90,00	5,00	0	0
Šilutė	4,00	92,00	4,00	0	0
Kelmė	2,56	97,44	0	0	0
Raseiniai	2,33	97,67	0	0	0
Šiauliai	1,69	84,75	13,56	0	0

Intensyviausiai žemaičių tarmė kalbant su tėvais vartojama etnografinio branduolio miestuose: Plungėje (83,33 proc.), Rietave (82,5 proc.). Daugiau kaip pusė apklaustųjų su tėvais žemaitiškai šneka Telšiuose (63,33 proc.), Gargžduose (61,54 proc.), Šilalėje (57,50 proc.). Mažiau nei pusė taip kalba Skuode (47,50 proc.), Kretingoje (40,0 proc.), Mažeikiuose (34,48 proc.), Palangoje (27,50 proc.), Tauragėje (15,79 proc.). Visai retai su tėvais žemaičių tarme kalbama Naujojoje Akmenėje (5,71 proc.), Kuršėnuose (5,0 proc.), Kelmėje (2,56 proc.). Klaipėdoje žemaitiškai su tėvais bendrauja 21,73 proc. apklaustųjų, Neringoje – 11,1 proc., Šilutėje – 4,0 proc. Dėl suprantamų priežasčių (Žemaitijoje gyvena žemaičių etnografinė dauguma, kitų tarmių atstovų yra ženkliai mažiau) nė viena kita tarmė šiame regione tiek nėra vartojama: kiek daugiau nei 5 procentai apklaustųjų kalba aukštaičių tarme Plungėje, Mažeikiuose, Gargžduose; penkis ir mažiau procentų aukštaičių tarmę vartoja Kuršėnuose, Skuode, Šilutėje, N. Akmenėje, Neringoje,

Kliukienė, R. Kalbėjimas su tėvais tarmiškai ir gyventojų požiūris į tarmes Žemaitijos miestuose (kiekybinė analizė). *Taikomoji kalbotyra* 2014 (5). www.taikomojikalbotyra.lt

Tauragėje; visur kitur aukštaičių tarme, kaip ir dzūkų ar suvalkiečių (išskyrus Skuodą, kur po 2,50 proc. apklaustųjų kalba dzūkiškai ar suvalkietiška), išvis nekalbama (plg. 1 lent.). Klaipėdoje ir Šiauliuose, kaip rodo kiekybiniai duomenys, žemaičių tarmę vartoja su tėvais tik 1,69 proc. respondentų šiauliečių, o klaipėdiečių net 21,73 proc., su tėvais kalba aukštaitiškai 13,56 proc. šiauliečių ir tik 2,41 proc. klaipėdiečių. Galima tvirtinti, žemaičių tarmė kalbant net su pačiais artimiausiais žmonėmis Šiauliuose vartojama gana ribotai, o tokią situaciją šiame paribio mieste greičiausiai lemia socialinė aplinka, gyventojų tarminė įvairovė, taip pat tarminių ir bendrinės kalbos kodų maišymasis, jų susilieėjimas, o to pasekmė – galimas greitesnis „nužemaitėjimas“ (plg. Kalnius 2012: 307).

Žemaitijos miestų rezultatai, pateikti bendrame tarmių arealų žemėlapyje (žr. 2 pav. žemėlapis *Tarmės, miestų gyventojų vartojamos kalbant su tėvais* = 2013: 23B), dar akivaizdžiau iliustruoja, kad žemaičių tarmė labiausiai traukiasi iš Žemaitijos paribių, nors tebėra gajai vadinamuosiuose „grynuosiuose“ Žemaitijos miestuose.

2 pav. Miestuose vartojamos tarmės, kalbant su tėvais

Visiškai kita situacija klostosi, pvz., Dzūkijos regione (plg. Kalėdienė 2013: 132 t.t., taip pat žr. žemėlapi – 2 pav.), kur stipresnės bendrinės kalbos, o ne tarmės pozicijos, ir kur su tėvais, kaip

Kliukienė, R. Kalbėjimas su tėvais tarmiškai ir gyventojų požiūris į tarmes Žemaitijos miestuose (kiekybinė analizė). *Taikomoji kalbotyra* 2014 (5). www.taikomojikalbotyra.lt

tvirtina šio regiono respondentai, tarmiškai beveik nešnekama. Kito regiono – Aukštaitijos – apie pusė gyventojų tvirtina su tėvais šnekantys tarmiškai (žr. Ramonienė 2013a: 79, plg. žemėlapi – 2 pav.). Galima sakyti, tarmės gyvybingumas stipriausias vakarinėje Žemaitijoje – Plungėje, Kretingoje, Skuode ir Aukštaitijoje, ypač Panevėžyje, Pasvalyje, Pakruojyje, Biržuose, vadinamajame Mūšos upyne (plg. Girdenis 2001: 472). Tai atspindi tų regionų žmonių stiprią regioninę savimonę ir savivertę, palyginti, pavyzdžiui, su kitu gerokai mažesniu Lietuvos regionu – Dzūkija (plg. Kalėdienė 2013: 132–138).

3. Kalbinės nuostatos

Kalbinės nuostatos gali būti susijusios su tuo, kaip patys kalbėtojai vertina pačią kalbą ir kaip vertinami patys kalbėtojai (plg. Fasold 1984). Straipsnyje aptariama tik viena nuostatų kryptis – kaip patys Žemaitijos regiono gyventojai vertina žemaičių tarmę prestižiškumo, įprastumo ir estetiškumo požiūriu, taip pat kaip jie nusiteikę tarmės perdavimo jaunajai kartai klausimu. Vertybių klausimus dažniausiai analizuoja socialinės psichologijos specialistai, bet šiuo metu randasi sociolingvistikos darbų, kurių tyrimo objektas yra kalbų ar tarmių vertybinė orientacija (plg. Labov 1970; Ramonienė ir Extra 2011; Ramonienė 2013b). Kartais nelengva pačiam respondentui susivokti, kaip suprasti patį prestižiškumą, todėl apklausėjas neretai turi paaiškinti, kad turimas galvoje tarmės autoritetas, pagarba savai tarmei. Vis dėlto neretai kyla abejonių, ar vienodai tuos klausimus supranta ir interpretuoja abu apklausos dalyviai – ir apklausėjas, ir respondentas, todėl paprastai neišvengiama subjektyvumo. Aptiriamas tyrimas paremtas kiekybiniais duomenimis, todėl čia vertinami konkretūs skaičiai ir procentai, per daug nesigilinant į subjektyvius veiksnius, lėmusius vienokį ar kitokį požiūrį.

Viso Žemaitijos regiono apklausos duomenimis, prestižine žemaičių tarmę laiko vidutiniškai 26 proc. šio regiono apklaustųjų (antroje vietoje po aukštaičių tarmės) (klausimo „*Kuri tarmė jums atrodo prestižiškiausia*“). Aptariant skirtingų miestų respondentų nuostatas, visų pirma atkreiptinas dėmesys į žemaičių tarmės vertinimą (žr. 2 lentelę): čia matome skalę miestų, mažėjančia tvarka išrikiuotą pagal žemaičių tarmės prestižiškumą. Aukščiausiai žemaičių tarmę vertina ir pripažįsta žemaičių tarmės autoritetą apklaustieji Tauragės, Šilalės, Skuodo ir Telšių gyventojai, prasčiausiai – palangiškiai ir Rietavo gyventojai (tik 12–10 proc. informantų). Gargždų, Plungės, Šilutės, Kretingos, Raseinių, Mažeikių, Naujosios Akmenės, Neringos, Kelmės gyventojų žemaičių tarmė laikoma pusėtinu autoritetu, ne itin svarbi ir reikalinga. Klaipėdos ir Šiaulių miestų gyventojai linkę teikti pirmenybę aukštaičių tarmei: taip mano apie 40 proc. šiauliškių ir apie 20 proc. klaipėdiškių. Maždaug tokio pat aukštaičių tarmės pripažinimo esama visuose Lietuvos miestuose (plg. Ramonienė 2013a: 85).

2 lentelė. Prestižiškiausia tarmė skirtinguose miestuose

Miestas	Aukštaičių	Dzūkų	Suvalkiečių	Žemaičių	Nė viena,	Neturi

Kliukienė, R. Kalbėjimas su tėvais tarmiškai ir gyventojų požiūris į tarmes Žemaitijos miestuose (kiekybinė analizė). *Taikomoji kalbotyra* 2014 (5). www.taikomojikalbotyra.lt

	tarmė, %	tarmė, %	tarmė, %	tarmė, %	%	nuomonės, %
Tauragė	19,30	0,00	5,26	56,14	12,28	7,01
Šilalė	15,00	0,00	0,00	50,00	20,00	15,00
Skuodas	22,50	0,00	15,00	42,50	12,50	7,50
Telšiai	23,33	0,00	0,00	36,67	21,67	18,33
Gargždai	53,85	2,56	0,00	30,77	12,82	0,00
Plungė	56,67	0,00	1,67	30,00	3,33	8,33
Šilutė	14,00	0,00	4,00	30,00	38,00	14,00
Kretinga	6,67	0,00	6,67	25,00	40,00	21,67
Raseiniai	9,52	0,00	2,38	21,43	4,76	61,90
Mažeikiai	55,17	1,72	0,00	20,69	15,52	6,90
Naujoji Akmenė	65,71	0,00	5,71	20,00	0,00	8,57
Neringa	44,44	2,78	8,33	19,44	11,11	13,89
Kelmė	30,77	2,56	5,13	17,95	30,77	12,82
Šiauliai	42,37	3,39	6,78	16,95	11,86	18,64
Klaipėda	20,52	2,01	7,65	15,09	25,75	28,97
Kuršėnai	42,50	2,50	12,50	15,00	17,50	10,00
Palanga	5,00	0,00	2,50	12,50	67,50	12,50
Rietavas	57,50	0,00	0,00	10,00	7,50	25,00

Siejant su ankstesniais tyrimo rezultatais, tarmės prestižiškumas atvirkščiai proporcingas jos aktyviam vartojimui su tėvais – tuose Žemaitijos miestuose, kuriuose labiausiai vartojama žemaičių tarmė, ji laikoma mažiausiai vertinga, neprestižine. Kaip tvirtina P. Kalnius (2012: 321–323), žemaičių tarmė pačių žemaičių vertinama kaip neprestižinė, palyginti su aukštaičių tarme, tapatinama su valstybine kalba. Tokį paradoksą atvejį konstatuoja psichologai ir sociologai, tiriantys stereotipus: žemesnio statuso grupė sau priskiria daugiau neigiamų stereotipų negu „svetimai“, bet „aukštesnio“ socialinio statuso grupei (plg. Kuzmickaitė, Tamošiūnaitė 1992: 58). Apklausos duomenimis, Naujojoje Akmenėje, Plungėje, Mažeikiuose, Gargžduose daugiau nei pusė respondentų mano, kad aukštaičių tarmė yra prestižinė, ir tai, manytina, sąlygoja stereotipai ir socialiniai veiksniai (plg. Kliukienė 2013: 97–98).

Visai kitaip respondantai reaguoja, paklausti apie įprasčiausią tarmę. Daugumai Žemaitijos apklaustųjų įprasčiausia tarmė yra žemaičių (64 proc. – atsakymų į klausimą „Kuri tarmė jums

Kliukienė, R. Kalbėjimas su tėvais tarmiškai ir gyventojų požiūris į tarmes Žemaitijos miestuose (kiekybinė analizė). *Taikomoji kalbotyra* 2014 (5). www.taikomojikalbotyra.lt

atrodo įprasčiausia“ duomenimis, plg. Kliukienė 2013: 97). Pagal miestus šimtu procentų arba beveik visi taip mano Skuodo, Kretingos, Telšių, taip pat Šilutės apklaustieji (žr. 3 lentelę).

3 lentelė. Įprasčiausia tarmė

Miestas	Aukštaičių tarmė, %	Dzūkų tarmė, %	Suvalkiečių tarmė, %	Žemaičių tarmė, %	Nė viena, %	Neturi nuomonės, %
Skuodas	0,00	0,00	0,00	100,00	0,00	0,00
Kretinga	0,00	0,00	0,00	96,67	1,67	1,67
Šilalė	0,00	0,00	0,00	95,00	5,00	0,00
Gargždai	3,13	2,56	0,00	92,31	0,00	0,00
Palanga	5,00	0,00	2,50	87,50	5,00	0,00
Mažeikiai	17,24	3,45	3,45	74,14	1,72	0,00
Tauragė	8,77	1,75	3,51	71,93	10,53	3,51
Naujoji Akmenė	20,00	0,00	2,86	65,71	2,86	8,57
Šilutė	10,00	4,00	4,00	64,00	18,00	0,00
Klaipėda	19,92	2,62	3,62	55,33	6,84	11,67
Kelmė	20,51	0,00	0,00	53,85	20,51	5,13
Neringa	30,56	2,78	0,00	52,78	5,56	8,33
Kuršėnai	32,50	2,50	2,50	52,50	10,00	0,00
Plungė	46,67	1,67	1,67	50,00	0,00	0,00
Raseiniai	45,24	0,00	0,00	42,86	0,00	11,90
Rietavas	47,50	2,50	2,50	27,50	5,00	15,00
Šiauliai	54,24	0,00	3,39	23,73	13,56	5,08

Gana įprasta žemaičių tarmę laiko ir Žemaitijos paribio gyventojai, pvz., Naujosios Akmenės ir kitų miestų žmonės, jiems žemaičių tarmė taip pat atrodo sava, įprasta. Kiek skiriasi Rietavo gyventojų apklausos rezultatai – taip mano mažiau kaip trečdalis respondentų. Šiauliečiams įprastesnė yra aukštaičių, o klaipėdiečiams – žemaičių tarmė.

Estetiniu požiūriu žemaičių tarmė visame Žemaitijos regione (atsakymų į klausimą „*Kuri tarmė jums atrodo gražiausia*“ duomenimis), vertinama gana palankiai – 42 proc. respondentų pripažįsta ją kaip gražiausią. Skirtumai tarp Žemaitijos miestų šiuo klausimu nėra ryškūs – žemaičių tarmę kaip gražiausią renkasi pusė ar daugiau kaip pusė Tauragės, Skuodo, Raseinių, Šilalės gyventojų,

Kliukienė, R. Kalbėjimas su tėvais tarmiškai ir gyventojų požiūris į tarmes Žemaitijos miestuose (kiekybinė analizė). *Taikomoji kalbotyra* 2014 (5). www.taikomojikalbotyra.lt

kiek mažesniai respondentų skaičiui, pasirinkusiems žemaičių tarmę, priskirtini Gargždai, Telšiai, Palanga, Kelmė, Kuršėnai, Kretinga, Mažeikiai, Neringa (žr. 4 lentelę). Klaipėdos ir Šiaulių miestiečių apie trečdalis mano esant gražiausią žemaičių tarmę. Apskritai respondentų atsakymuose būta ir kitų tarmių pasirinkimo – kiek daugiau aukštaičių, mažiau suvalkiečių ir dzūkų (plg. 4 lentelę) tarmes Žemaitijos miestų respondentai vertino kaip gražiausias.

4 lentelė. Gražiausia tarmė

Miestas	Aukštaičių tarmė, %	Dzūkų tarmė, %	Suvalkiečių tarmė, %	Žemaičių tarmė, %	Nė viena, %	Neturi nuomonės, %
Tauragė	15,79	7,02	10,53	59,65	3,51	3,51
Skuodas	10,00	10,00	12,50	52,50	12,50	2,50
Raseiniai	4,76	11,90	9,52	52,38	2,38	19,05
Šilalė	40,00	5,00	2,50	50,00	2,50	0,00
Gargždai	33,33	12,82	2,56	48,72	2,56	0,00
Telšiai	33,33	8,33	3,33	48,33	6,67	0,00
Palanga	17,50	12,50	5,00	47,50	7,50	10,00
Kelmė	28,21	2,56	10,26	46,15	5,13	7,69
Kuršėnai	32,50	10,00	5,00	45,00	7,50	0,00
Kretinga	11,67	21,67	8,33	40,00	8,33	10,00
Mažeikiai	48,28	5,17	3,45	37,93	5,17	0,00
Neringa	30,56	22,22	2,78	36,11	5,56	2,78
Šiauliai	33,90	11,86	3,39	35,59	8,47	6,78
Klaipėda	24,14	8,65	7,85	34,00	7,85	17,51
Plungė	55,00	5,00	5,00	33,33	0,00	1,67
Naujoji Akmenė	45,71	11,43	8,57	28,57	0,00	5,71
Rietavas	52,50	2,50	5,00	22,50	2,50	15,00

Kaip rodo Žemaitijos regiono respondentų atsakymų į klausimą „Ar reikia skatinti, kad vaikai ir jaunimas kalbėtų tarmiškai“ rezultatai, 64 proc. miestiečių sutinka su šiuo teiginiu. Skirtingų Žemaitijos miestų apklausos rezultatai palankūs tarmėms, nes dauguma respondentų linkę skatinti jaunimą kalbėti tarmiškai. Ypač optimistiškai nusiteikę Plungės, Skuodo, Rietavo, Naujosios Akmenės žmonės, nuo jų mažai atsilieka Mažeikiai, Šiauliai, Kretinga, Klaipėda ir kiti miestai (žr. 5 lentelę). Pastebėtina, kad toks deklaruojamasis požiūris yra gana teigiamas ir paremia išvadas apie aktyvų tarmės vartojimą namų aplinkoje, o kartu ir apie tarmių išlikimo tendenciją.

5 lentelė. Miestiečių nuomonė apie vaikų ir jaunimo skatinimą kalbėti tarmiškai

Miestas	Reikia skatinti (%)	Nereikia skatinti (%)	Nežinau (%)
Plungė	95,00	1,67	3,33
Skuodas	85,00	0,00	15,00
Rietavas	80,00	15,00	5,00
Naujoji Akmenė	74,29	8,57	17,14
Mažeikiai	68,97	14,52	15,52
Šiauliai	67,80	11,86	20,34
Kretinga	65,00	11,67	23,33
Klaipėda	64,39	7,44	28,17
Telšiai	61,67	26,67	11,67
Neringa	61,11	19,44	19,44
Kuršėnai	57,50	10,00	32,50
Šilalė	57,50	12,50	30,00
Gargždai	56,41	20,51	23,08
Tauragė	49,12	24,56	26,32
Kelmė	48,72	33,33	17,95
Palanga	45,00	10,00	45,00
Raseiniai	42,86	21,43	35,71
Šilutė	36,00	32,00	32,00

Analizuojant miestus išsiskyrė tik Šilutė, kurios gyventojai vienodai nusiteikę tiek tarmių skatinimo, tiek neskatinimo klausimu, taip pat trečdalis respondentų mano nežina, ar tą iš viso reikia daryti, kitaip sakant, visai abejingi ar net nesusimąstantys dėl to. Straipsnyje nesiaiškinama, koks iš tikro yra žmonių nusiteikimas ir apsisprendimas, bet pokalbiai su Žemaitijos miestų gyventojais sukėlė įvairių ir gana prieštaringų minčių. Nerimauti yra dėl ko, nes buvo girdėti, kad jaunimas, vaikai skatinami kalbėti tarmiškai tik per šventes, specialius folkloro renginius, etnografinių ansamblių programose, o visur kitur toleruojama bendrinė kalba, plečiama jos vartojimo sfera.

Kliukienė, R. Kalbėjimas su tėvais tarmiškai ir gyventojų požiūris į tarmes Žemaitijos miestuose (kiekybinė analizė). *Taikomoji kalbotyra* 2014 (5). www.taikomojikalbotyra.lt

4. Apibendrinamosios pastabos

Atliktas kiekybinis žemaičių tarmės vartojimo Žemaitijos regiono miestuose tyrimas atskleidė tam tikras tarmės vartojimo tendencijas ir gyventojų nusiteikimą tarmės atžvilgiu: tarmė miestuose gyva, aktyviau vartojama regiono branduolio miestuose; tarmiškai aktyviai kalbama artimiausioje aplinkoje; vyrauja teigiamos nuostatos tarmių atžvilgiu; tarmės prestižą lemia socialinė aplinka, visuomenės nuostatos, stereotipai. Kiekybinės apklausos duomenimis, skiriasi mišriųjų ir grynųjų Žemaitijos regiono miestų tarmių vartojimas kalbant su tėvais: žemaičių tarmė dominuoja daugelyje grynųjų Žemaitijos miestų – Plungėje, Rietave, Telšiuose, Gargžduose, Šilalėje, Skuode. Šių miestų gyventojai taip pat palankiau nusiteikę žemaičių tarmės atžvilgiu – dauguma skatintų jaunimą mokytis ir kalbėti tarmiškai, bet mažesnis procentas iš jų laiko žemaičių tarmę gražiausia. Mišriuosiuose Žemaitijos regiono miestuose (čia vartojama ir aukštaičių, ir žemaičių tarmė) – Šiauliuose, Kuršėnuose, Šilutėje – vos 1–5 proc. su tėvais šneka žemaitiškai, užtat čia žemaičių tarmė laikoma ir įprasčiausia, ir gražiausia.

Literatūra

- Aliūkaitė, D. 2007. Tarminio kalbėjimo estetinė vertė: nuostatų tyrimas. *Tekstai ir kontekstai: transformacijų sklaida*. Vilnius: VU leidykla. 211–223.
- Aliūkaitė, D. 2011. Jaunųjų žemaičių raiškos idealai: sąmoningosios nuostatos. *Respectus Philologicus* 20 (25), 209–220.
- Bukantis, J. 1994; 2002. Ar negalima geriau? *Žemaičių žemė* 3, 12 = Žemaičių kalba šiandien ir jos išlikimo perspektyvos. *Žemaičių žemė* 2, 12C13.
- Edwards, J. 2006. Language attitudes. In: *Encyclopedia of Language and Linguistics*. Vol. 6. Second edition. K. Brown (ed.). Amsterdam and Boston, MA: Elsevier. 324–331.
- Etninės kultūros globos taryba, D. Pivoriūnas ir Ž. Šaknys. 2003. Lietuvos etnografiniai regionai. Prieiga internetu: <http://www3.lrs.lt/owa-bin/owarepl/inter/owa/U0123191.jpg> (žiūrėta 2013-10-06).
- Coupland, N. 1991. *Language: contexts and consequences*. Buckingham: Open University Press.
- Garret, P. 2010. *Attitudes to Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Girdenis, A. 2001. Anglų kalba per lietuvių kirs kur kas smarkiau negu rusų [Kalb.] In: M. Kniežaitė. *Kalbotyros darbai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas. 469–472.
- Girdenis, A. ir Z. Zinkevičius. 1966; 2000. Dėl lietuvių kalbos tarmių klasifikacijos. *Kalbotyra* 14 (1), 139–147 = KD 1, 44–55.
- Fasold, R. 1984. *The Sociolinguistics of Society*. Oxford: Blackwell.
- Kalėdienė, L. 2009. Viešojo nuomonė ir kalbų politika. *Kalbos kultūra* 82, 287–293.

- Kliukienė, R. Kalbėjimas su tėvais tarmiškai ir gyventojų požiūris į tarmes Žemaitijos miestuose (kiekybinė analizė). *Taikomoji kalbotyra* 2014 (5). www.taikomojikalbotyra.lt
- Kalėdienė, L. 2013. Požiūris į tarmes ir nuostatas dėl jų vartojimo trijose Dzūkijos regiono dalyse. In: *Miestai ir kalbos II*. Moksl. red. M. Ramonienė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 125–151.
- Kalnius, P. 2012. *Žemaičiai: XX a.–XXI a. pradžia*. Vilnius: Mintis.
- Kliukienė, R. 2013. Tarmės mokėjimas, vartojimas ir nuostatos Žemaitijos regione. In: *Miestai ir kalbos II*. Moksl. red. M. Ramonienė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 91–103.
- Kuzmickaitė, L. ir R. Tamošiūnaitė. 1992. Etniniai stereotipai. *Filosofija, sociologija* 3(9), 56–59.
- Labov, W. 1970. *The Study of Non-Standard English* Champaign, IL: National Council of Teachers of English.
- Ladegaard, H. J. 2000. Language attitudes and sociolinguistic behaviour: exploring attitude-behaviour relations in language. *Journal of Sociolinguistics* 4 (2), 214–233.
- Petrulis, V. 2005. Žemaitijos etninės savimonės regiono erdvinė struktūra. *Geografija* 38 (1), 163–175.
- Pupkis, A. 2005. *Kalbos kultūros studijos*. Vilnius: Gimtasis žodis.
- Ramonienė, M. 2006. Nuostatos dėl bendrinės kalbos ir tarmės: Joniškėlio atvejis. *Kalbos kultūra* 79, 137–148.
- Ramonienė, M. (moksl. red.) 2010. *Miestai ir kalbos*: kolektyvinė monografija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Ramonienė, M. (moksl. red.) 2013. *Miestai ir kalbos II*: kolektyvinė monografija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Ramonienė, M. 2013a. Tarmės Aukštaitijos miestuose: mokėjimas, vartojimas ir kalbinės nuostatos. In: *Miestai ir kalbos II*. Moksl. red. M. Ramonienė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 75–90.
- Ramonienė, M. 2013b. Tarmės socialinė vertė: Lietuvos miestų jaunimo kalbinės nuostatos. *Taikomoji kalbotyra*. Prieiga internetu: www.taikomojikalbotyra.lt (žiūrėta 2013-12-16).
- Ramonienė, M. ir G. Extra. 2011. *Multilingualism in Lithuanian Cities. Languages at Home and School in Vilnius, Kaunas and Klaipėda*. Vilnius/Tiburg, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.

Kalbėjimas su tėvais tarmiškai ir gyventojų požiūris į tarmes Žemaitijos miestuose (kiekybinė analizė)

Regina Kliukienė

Santrauka

Šiuo metu randasi vis daugiau tyrimų, skirtų Lietuvos miestų ir miestelių kalbinei situacijai analizuoti (plg. Ramonienė ir kt. 2010). Išskirtinis dėmesys skiriamas kalbinių atmainų pasirinkimo klausimams, tarmių vartojimo privačiame ir viešajame gyvenime tendencijoms, tarminio kalbėjimo ir bendrinės kalbos sąsajoms tirti (Ramonienė *et al.*, 2010; Ramonienė 2006; Aliūkaitė 2007; 2011; Kalėdienė 2009). Čia naudojamosi 2010–2012 metais Vilniaus universiteto kartu su Vytauto Didžiojo universitetu ir Lietuvių kalbos institutu vykdyto projekto „Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis: miestai ir miesteliai“ tyrimų medžiaga ir kiekybiniais duomenimis, taip pat šiuo pagrindu Viktorijos Baranauskienės sudarytais žemėlapiais (Baranauskienė 2013).

Straipsnyje išsamiau analizuojama Žemaitijos regiono miestų gyventojų vartojamos tarmės kalbant su tėvais, atskirai aptariami didžiojo Žemaitijos miesto Klaipėdos ir mažesnių miestų tarmės vartojimo ypatumai, taip pat Žemaitijos gyventojų nuomonė apie įprasčiausią, vertingiausią, prestižiškiausią tarmę ir jaunimo skatinimą kalbėti tarmiškai. Gauti kiekybiniai duomenys iliustruojami grafiškai ir žemėlapiais.

Kiekybinės apklausos duomenimis, skiriasi mišriųjų ir grynujų Žemaitijos regiono miestų tarmių vartojimas kalbant su tėvais: žemaičių tarmė dominuoja daugelyje grynujų Žemaitijos miestų – Plungėje, Rietave, Telšiuose, Gargžduose, Šilalėje, Skuode. Šių miestų gyventojai taip pat palankiau nusiteikę žemaičių tarmės atžvilgiu – dauguma skatintų jaunimą mokytis ir kalbėti tarmiškai, bet mažesnis procentas iš jų laiko žemaičių tarmę gražiausia. Mišriuosiuose Žemaitijos regiono miestuose (čia vartojama ir aukštaičių, ir žemaičių tarmė) – Šiauliuose, Kuršėnuose, Šilutėje – vos 1–5 proc. su tėvais šneka žemaitiškai, užtat čia žemaičių tarmė laikoma ir įprasčiausia, ir gražiausia.

Talking dialect to parents and the attitude towards dialects in Žemaitija towns (quantitative analysis)

Regina Kliukienė

Summary

Currently more and more research is devoted to the analysis of the linguistic situation of Lithuanian towns and villages (cf. Ramonienė *et al.* 2010). The issues of the choice of linguistic varieties and analysis of the trends of using dialects in private and public life as well as relationship between dialectal speech and standard language deserve special attention (Ramonienė *et al.* 2010; Ramonienė 2006; Aliūkaitė 2007; 2011; Kalėdienė 2009). This paper makes use of the material and the quantitative data from the project *The sociolinguistic map of Lithuania: towns and villages* implemented by Vilnius University, the Lithuanian Language Institute and Vytautas Magnus University in 2010-2012 as well as of the maps drawn by Viktorija Baranauskienė on the basis of the same data (2013).

A more detailed analysis of dialects used by children in communication with their parents in the towns of Žemaitija region (cf. the map *The use of dialects in communication with parents among the respondents and regional distribution of dialects*) is given and the features of a dialect used in Klaipėda, the largest town of Žemaitija, and smaller towns as well as the opinions of the residents of Žemaitija about the most usual, most valuable and most intelligible dialect and promotion of the use of dialects among young people are discussed separately. The quantitative data is presented in graphs and maps.

According to the quantitative data, the use of heterogeneous, or ‘mixed’, and homogenous, or ‘pure’, dialects of the towns of Žemaitija region in communication with parents is as follows: the Žemaitian dialect prevails in many ‘pure’ towns of Žemaitija such as Plungė, Rietavas, Telšiai, Gargždai, Šilalė, Skuodas. The residents of these towns are also more favourably disposed towards the Žemaitian dialect—the majority would encourage young people to learn and speak the dialect; however, a smaller percentage think that the Žemaitian dialect is the most beautiful. In the ‘mixed’ towns of Žemaitija region (where both the Aukštaitian dialect and the Žemaitian dialect are used) Šiauliai, Kuršėnai and Šilutė only 1–5 per cent use the Žemaitian dialect in communication with parents, but there the Žemaitian dialect is considered the most usual and the most beautiful.

Straipsnis įteiktas 2014 m. sausio mėn.